

Chuboyeva Ozodaxon Quvonbekovna

Namangan davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu tadqiqotda oilaviy munosabatlar dialektikasi, jamiyat va davlatdagi oilaning o'rnini, oila transformatsiyasi jarayonida oilalar mazmuni o'zgarishi yozilgan*

Kalit so'zlar: *oila, nikoh, jamiyat, davlat, Avesto, Qur'oni Karim, sunnat, millat, transformatsiya, antik davr, president.*

Аннотация: *В данном исследовании рассматриваются диалектика семейных отношений, роль семьи в обществе и государстве, а также изменение природы семьи в процессе трансформации.*

Ключевые слова: *семья, брак, общество, государство, Авеста, Священный Коран, Сунна, нация, трансформация, древность, президент.*

Annotation: *V dannom issledovanii rassmatrivayutsya dialectika semeynkh otnosheniy, role semi v obshchestve i gosudarstve, a takje izmenenie prirody semi v protesse transformatsii.*

Key words: *semya, brak, obshchestvo, gosudarstvo, Avesta, Svyashchennyy Koran, Sunnah, nation, transformation, drevnost, president.*

KIRISH

Oila tabiatdagi oliy mavjudot bo'lmish insonlarning ongli jamoasidir. Bu makon qadriyatlar asosida tashkil topsa, baxt gulshaniga aylanadi.

O'zbekiston Prezidenti Sh. Mirziyoyev, - «Odam baxtliman deyishga qanchalik haqqi bor? Agar oilang bilan sen baxtli bo'lsang, baxtliman deyishga haqqing bor. Faqat oilam emas, xalqim baxtli bo'lsa men o'zimni baxtli deb bilaman», — deya ta'kidladi¹.

Oila asliy qadriyat bo'lib, tabiat mujizasi, jamiyat farovon bardavomligi ta'minlanadigan g'o'sha hisoblanadi.

Tadqiqotimiz oilani mustahkamlash borasidagi manbalarni o'rganish borasida, ushbu institutni takomillashtirish omillarini taxlil etish va xulosalar berishni maqsad qiladi.

Adabiyotlar taxlili va metodologiya.

Oila masalalarini o'rganish borasida tarixiy va madahuy manbalarimiz hususan, Avesto, Qur'oni Karim va sunnatlar, Misr, Rim, Amir Temur va Temuriylar davlati oila munosabatlari, allomalar va faylasuflar Fitratning "Oila" asari, Rizouddin ibn Faxriddin "Oila" asari, Aristotelning "Siyosat" asari, Avreliy Avgustinning "Nikoh xayrli jihatlari haqida" asari, Martin Lyutterning "Nikoh xayoti haqida", Richard Bakster "Xristian oilasi", Stivan Uzmentning "Kuhna Yevropada axil oila" tadqiqotlari taxlil etilmoqda.

¹ Mirziyoyev Sh. Oila va baxt haqida. <https://www.gazeta.uz/>

Ushbu tadqiqotda oila masalalari taxlili dialektik metod yordamida ko'rim chilib, tarixiylik metodi asosida axborotlarni o'z ichiga oladi.

Asosiy qism

Oila - kishilarning nikoh yoki qon-qarindoshlik rishtalari, umumiy turmush tarzi, axloqiy mas'uliyat hamda o'zaro yordamga asoslanuvchi kichik guruhidir. Bitta inson oila degan tushunchani to'ldirolmaydi. Oila bu ikkitadan ortiq shaxlarning birligi hisoblanadi. Bu birlik biron maqsad uchun tashkillashgan bo'ladi. Aslan erkak va ayolning an'analar va qadriyatlar asosida turmush qurishi uchun tashkil topadi. Lekin, ba'zan qadriyatlar asosida ota-onasidan yetim qolgan nabirani tarbiyalash uchun buvi va bobo o'z qaramog'iga olishi, keksa bobo yoki buvini xech kimciz qolganda nabira boqib, qarash uchun birga yshashi, turmush o'rtogi vafot etgan yoki ajrashib ketgan ayol yillar o'tib qarovsiz qolgan qaynonani o'z qaramog'ida saqlashi ham oilani tashkillovchi asoslar bo'lib, bu kabi misollarni kengaytirib keltirish mumkin. Bunda birga ro'zg'or yuritiladi. Bir-biriga insoniy mexr oqibat ko'rsatib umumiy xonadonda xayot kechiriladi.

Oila mustahkam bo'lishi uchun bir ro'zg'or asosida yashayapgan oila a'zolari o'rtasida o'zaro xamkorlik bo'lishi kerak. Va har bir oila umumjamiyat talablari asosida faoliyat yuritadi. Bir necha oilalarning axil va maqsadli birligi jamiyatni farovonligi uchun asosni mustahkamlaydi. Aynan jamiyat taraqqiyotining rivoji esa uning bag'rida mavjud bo'lgan oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy qiyofasining shakllanganlik darajasiga bevosita bog'liqdir.

Fransuz yozuvchisi Viktor Gyugo "Oila jamiyatning duri gavhari", - deganda ming bora haq edi. Buyuk tatar olimi Rizouddin ibn Faxruddin (1848-1917) XX asr boshlarida ahloq, odob, oila masalasiga e'tibor qaratib, o'zining "Oila" asarida shunday degan edi: "Millatlar sharafini yuqori martabaga ko'taradigan narsa millionlar ila sanalmoqda bo'lgan askarlaru dunyoda eng buyuk va zo'r bo'lgan kemalar emas, balki eng oz e'tibor beradiganimiz yo bo'lmasa hech bir zamon e'tibor bermasdan keladiganimiz bo'lmish oiladir.

Oila nizomsiz bo'lsa, uning yomon oqibati butun millatga ta'sir etar va shu sababdan fazilat o'rniga razolat, taraqqiyot o'rniga tubanlik negiz ko'rar. Xudoning o'zi asrasinku, agarda bir millatga bunday hol ro'baro' kelsa, u millat kitobining so'nggi varag'i ochilg'usidir".²-degan edi deb yozadi, professor I. Soibnazarov.

Oila bu jamiyatning asosiy negizlaridan biri bo'lib, uning mustahkamligi, farovonligining asosidir. Oila va oilaviy qadriyatlar doimo chambarchas bogliq va bir birisiz mavjud emas.

Agar oila bo'lmasa, oilaviy qadriyatlar ta'biy ravishda o'z ma'no va mazmunini yo'qotadi. Oilada mustahkamlik, tinchlik, hotirjamlik bo'lsa jamiyat ham tinch va farovon bo'ladi.

Aslan farovon oilalar bo'lsagina farovon jamiyat, baxtli oilalar bo'lsagina baxtli jmiyat bo'ladi.

Agar oilalarda tarbiya qadriyatlarga asoslangan bo'lsa axloqan kuchli oilalar uchun yaratuvchanlik yarashadi.

² Саифназаров И. - ТДИУ профессори, фалсафа фанлари доктори. Оила мустаҳкамлиги - ижтимоий давлат шаклланишининг муҳим омили. Ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий, фалсафий-ҳуқуқий журнал. 4-7-бетлар

Mutafakkirlarimiz xulosa qilganlaridek, insonlarning bir-biriga bo'lgan ehtiyojlari jamiyatni yaratgan, insonlardagi qusurlar davlatni vujudga keltirgan.

Bu jamiyat, davlatchilik va huquqni chuqur taxlil etilgandan kelib chiqqan xulosa xisoblanadi. Oilaning ma'naviy-axloqiy qiyofasi asrlar davomida ajdodlarimizning bilim va tajribalariga hamda madaniy qadiryatlari asosida barpo bo'lgan.

Jamiyatda oilalarning tutgan o'rnini ijtimoiy-falsafiy jihatdan taxlil etishimiz, aynan oilalarning mustaqilligini mustahkamlovchi omillarni o'rganib tahlil etishimiz maqsadga muvofiq.

Jamiyatda oilalarni mustahkamlovchi omillarni taxlil etishimiz shart, chunki ushbu omillarga e'tibor oilalar mustahkamligini ta'minlashga e'tibor hisoblanadi.

Organishlar natijasida oilaviy minosabatlarni mustahkamlovchi omillarni quyidagicha ajratish mumkin.

- tarbiyaviy omillar;
- ijtimoiy-falsafiy omillar,;
- ma'naviy-maorifiy;
- ruhiy-hissiy;
- iqtisodiy omillar, va yana turlarini taxlil etish mumkin.

Ushbu omillarni o'rganib, zaif taraflariga e'tiborni kuchaytirmas ekanmiz jamiyat tanazzulga qarab ketaveradi.

Insonlarda irodaviy –ixtiyoriy birga yashash uchun xohish va istaklar susaygan sari qonunlarga ehtiyoj kuchayadi. Qonunlar davlat tomonidan belgilanib, oilaviy munosabatlarda insonlarga mas'uliyat yuklaydi, ya'ni bajarilishi majburiy norma yaraladi.

Har qanday qonun agar insonlarda birga yashashga, o'zaro munosabatlarda vijdonan munosabatda bo'lishga xohish- istak va iroda bo'lmasa buzilaveradi. Yoki qog'ozdagi so'zlarga aylanib qolaveradi.

Oila muqaddas dargohdir. Oilaning beqiyos tabarruk makon ekanligini yoshlarga singdirmas ekanmiz. Jamiyatni mustahkamlash uchun olib boriladigan ishlar, xarakatlar samarasiz bo'lib qolaveradi.

Darhaqiqat, eng avvalo oilada halollik, rostgo'ylik, or-nomus, sharmi-hayo, mehru-oqibat, mehnasevarlik kabi barcha insoniy fazilatlar shakllanadi.

Oila- o'g'il-qizlarning ahloqi, madaniy darajasi, qobiliyati, aql-zakovati, fikr yuritishi, hayollari, muloqoti, xulq-atvori, e'tiqodi va ilmiy dunyoqarashi shakllanadigan jamiyatning boshlang'ich hujayrasidir.

Jamiyatdagi yetuk va namunali oilaviy muhit kelajak avlodlarga yuqori darajada tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lgan muhim omildir.

Texnika, information jarayonlar, globallashuv yuksak cho'qqiga chiqayotgan ushbu asrimizda dunyo miqyosida oila instituti inqirozga uchrayotgani ayanchli xolatdir.

Bu borada tadqiqotlar va xulosalar juda ko'p keltirilgan. Mamlakatimizdagi tajribali olimlar, mutaxassislar bu borada o'z fikrlarini bildirishmoqda.

Turli so'rovnomalar, turli statistik ma'lumotlar, turli tok shoular va psixologik tavsiyalar ko'paygani sari oilaviy munosabatlar mustahkamlanish o'rniga salbiylashmoqda.

Barcha o'z taxllarini aytishda ilmiy, asosli yondoshuvga asoslanmoqda, lekin oqibat, oilaviy munosabatlardagi salbiy xolat kuchaymoqda va jiddiylashmoqda.

Agar jamiyatdagi turli guruxlarni fikrlarini eshitsangiz, barchasi "Zamon o'zgaryapti", degan fikrni bildirishga xarakat qiladi.

Zamon doim bo'lgan va davomiydir. Kishilik jamiyati o'zgaruvchan, jamiyat a'zolarining xarakatlari muayyan darajada tabiatni, davrdagi munosabatlarni, xatto insonlar asliyligini o'zgartirmoqda.

Antropogen ta'sirlar tabiatni ekologik inqirozga olib kelish bilan birga, jamiyatdagi qadriyatlarga ham salbiy ta'sir etilmoqda.

Jamiyat kelajagini mo'tadillashtirish, yemirilayotgan oilaiy munosabatlarni asliy qadriyatlar bilan chambarchas takomillashtirish uchun qanday omillarga e'tiborimizni qaratishimiz kerak, degan savolga javob izlashimiz kerak. Oilani mustahkamlovchi omillarni taxlil etishimiz, tizimlilikini ta'minlash choralarini ko'rishimiz maqsadga muvofiq.

Moziyga qaytib ish ko'rish xayrlikdir³, deb yozgan edi Abdulla Qodiriy.

Oilaviy munosabatlar mustahkamligi borasida moziy bizga qanday ma'lumotlar taqdim etadi.

O'rganishlar shuni ko'rsatmoqdagi, qadriyatlarimiz asosi bo'lgan manbalarni bilib, avlodlar ibratini hurmat qilib tarbiyalangan, va mehnatga yoshligidan jalb etilgan xonadonlarning farzandlari o'rtasidagi nikoh va oilaviy munosabatlar bardavom va mustahkam bo'lar ekan.

Xonadonda erkaklar aqlan yuksak tarbiyalangan bo'lsa, tez hissiyotga berilmasa, albatta o'ziga ayol tanlashda ajdodlar tajribasi, maqsadni to'g'ri qo'ya olishi, shaxsiy namunasi bilan ustun bo'ladi. Oilada ayoliga ko'rsatayotgan munosabatida tabiat oldida teng huquqli ekanligini namoyon etadi.

Tarixda aristokrat boy xonadonlar tarixini o'rganganimizda ham, hususan, Avesto, Qur'oni Karim va sunnatlar, Misr, Rim, Amir Temur va Temuriylar davlati oila munosabatlar, Fitratning "Oila" asari, Rizouddin ibn Faxriddin "Oila"⁴ borasida asari organilganda, G'arb davlatlaridagi oilaviy munosabatlar mustahkamligini ta'minlashdagi faylasuflar qarasglari o'rganilganda miloddan avvalgi Aristotelning "Siyosat" asari(m.av.6 asr), Avreliy Avgustinning "Nikoh xayrli jihatlari haqida"(4001y), Martin Lyutter"ning Nikoh xayoti haqida" (1522 y), Richard Bakster "Xristian oilasi"(1673 y), Stivan Uzmentning "Kuhna Yevropada axil oila" (2001y) nomli tadqiqotlar ko'rib chiqilganda oilani muqaddas deb bilish, oilani jamiyatdagi institut sifatida davlat nazoratida ham bo'lishi zarurligi, oilada er va ayol munosabatlarida o'zaro hurmat va o'zaro yordamlashish xissi yuksak bo'lishi ko'rsatilgan.

Davlatdagi aristokratik xonadonlar oilani qurishda davlatni mustahkamlashni, davlatni boshqarisgda muvozanatni saqlashni, oilaviy munosabatlarni asrash orqali davlatni

³ Abdulla Qodiriy. Otgan kunlar. So'zboshi –T: Yangi asr avlodi, 2011y.- b. 3

⁴ Rizouddin ibn Faxriddin, oila, T., 1991. Ochiya Bursev, Akmal Saidov.

boshqarishdagi xalqaro munosabatlarni mo'tadil saqlashni ko'zlaganlar. Har qanday xolatda xam oila mustahkam saqlangan.

Ushbu asarlarni o'rganish jarayonida oilaning jtimoiy-falsafiy o'rni yuksak qadrlanganligini ko'ramiz. Oilaga ijtimoiy xodisa, falsafiy institut, tarbiya maktabi, vatanga sadoqatni tarbiyalovchi maskan, davlatni mustahkamlovchi asosiy markaz sifatida tasniflangan.

Tarixdagi oddiy oilalardagi munosabatlar taxlil etilganda:

-oilaviy munosabatlar avvalo oilada e'tiqodiy tarbiya yuksak bo'lgani sababli har qanday sharoitda sabr etilgan;

- oiladagi iqtisodiy qiyinchilik sharoitida axlu-ayoliga sabr tushunchasi qadriyat kabi singdirilgan;

- ma'naviy tazyiq sharoitida xayrli oqibatni kuta olish qobiliyati shakllantirilgan;

- qarindoshlar o'rtasidagi o'zaro ma'rifiy munosabatlarda silai raxm tushunchasi singdirilganki, xozirgi zamon yoshlari bu tushunchani anglashi mushkul shekilli;

- oilaviy-tarbiyaviy cabrlilik, chidamlilik Yoshi ulug'larning ibrati va salmoqli so'zlari orqali singdirilgan.

Balki, qiyinchilikda yashash har jihatdan kuchli insonlarni yetishtirib, oila qadriyati asrlar, ming yillar osha mustahkam saqlangandir.

Xatto o'tgan asrda ham oilaviy munosabatlar mo'tadil, oila a'zolarining o'zaro munosabatida e'tiqod, muxabbat, qadriyat ustun hisoblangan.

Xulosa

Xozirgi yashayotgan asrimiz, oilaning transformatsiyalish jarayoni kuzatilib bormoqda. Bu jarayonda oilalarni zaiflashuvi jamiyat parokandaligi asosi bo'lishi, davlatlar inqiroziga asos bo'lishi mumkin.

Oilani mustahkamlash omillaridan asosiysi qadriyatlarga asoslangan tarbiya tizimini tubdan takomillashtirish. Bunda oilada bobolar -otalar ibrati, momolar-onalar namunasini sayqallashtirish lozim. Bu borada, "Ajdodlarimiz bobolar va otalar ibrati" o'gil bolalar maktablari, klublari tarmog'ini shakllantirish maqsadga muvofiq. Ushbu maktab, klublarda avvalo, ijtimoiy barkamol ustozlarni jalb etib xarakatni dastur asosida faylasuflar orqali o'g'il bolalarda xayotga bilim, malaka, ko'nikma shakllantirilishi shart.

Unda:

- millatimizning ma'naviy manbalari asosida erkaklar oilada qanday bo'lishi kerak: jismonan, ma'nan, hunar bilan bandlik, uy-ro'zg'ordagi tadbirkorlik, ayollar bilan munosabatda xis-tuyg'uga berilmaslik borasidagi ko'nikmalar shakllantirilishi;

- salbiy tuyg'ular, dangasalik, internet tarmog'ini xayot manbasiga aylantirib olish, turli buzg'unchilik g'oyalari bilan mashg'ul gruppalariga kirib qolishdan tiyilish borasida bilim berilishi va testlar tashkil etilishi kerak.

1. Mirziyoyev Sh. Oila va baxt haqida. <https://www.gazeta.uz/>
2. Саифназаров И. - ТДИУ профессори, фалсафа фанлари доктори. Оила мустақамлиги - ижтимоий давлат шаклланишининг муҳим омили. Ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий, фалсафий-ҳуқуқий журнал. 4-7-бетлар
3. Abdulla Qodiriy. Otgan kunlar. So'zboshi –T: Yangi asr avlodi, 2011y.- b. 3
4. Rizouddin ibn Faxriddin, oila, T., 1991. Ochiya Bursev, Akmal Saidov.
5. Chuboyeva Ozodaxon. Oila-ijtimoiy taraqqiyot manbai. 'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. 41-son. 20.06.2025. 364-367
6. Chuboyeva Ozodaxon. Shaxs tarbiyasida oilani o'rni. "Advanced methods of ensuring the quality of education: problems and solutions. International online conference. jurnal. 17.November.2025. 105-108-bet.
7. Chuboyeva Ozodaxon. Fitratning nikoh haqidagi ijtimoiy-falsafiy qarashlari. FITRAT'S SOCIO-PHILOSOPHICAL VIEWS ON MARRIAGE. Oriental Journal of History, Politics and Law, 5(11), 156–164.
8. Chuboyeva Ozodaxon. Nikoh qadriyatimizning mustahkamligi omi. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. 51-SON 20.04.2026.
9. Chuboyeva Ozodaxon. TA'LIM UFQLARI" ilmiy-uslubiy jurnali. 2026-YIL 1-SON. www.journal namspi.uz. @t.me/namspi_journal. –b 71-76
10. Chuboyeva Ozodaxon. XOTIN-QIZLARNING JAMIYAT IJTIMOY-SIYOSIY HAYOTIDAGI O'RNI. IJTIMOY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI. OAK. 6-jild, 3-son (Mart, 2026).-B 233-240